

Võrumaa Arenduskeskusele

HEAOLU VALDKONNA KOOSTÖÖKAVA KOKKUVÕTE

Autorid: Heleriin Jõesalu, Mai Timmi

OÜ Kasvulava
2021

SISUKORD

Protsessi kirjeldus	1
Valminud materjalid ja nende võimalikud väljundid	5
Kokkuvõtted aruteludest	6
Tähelepanekud protsessist ja ettepanekud koostöökava rakendamiseks 2022 kuni 2026	13

Protsessi kirjeldus

Võrumaa heaolu koostöökava koostamise protsess sai alguse 2020. aasta septembrikuus ja selle võib tinglikult jagada nelja etappi (I - IV). Selle väljatöötamise protsessi mõjutasid mitmed tegurid ja protsessi metoodikat muudeti nii vastavalt koroonakriisist tekkinud olukorrale (ära tuli jätta füüsiliselt planeeritud kohtumised), personalivahetumisele Võrumaa Arenduskeskuses kui ka erinevate sidusrühmade (KOVide esindajad, vabaühendused, võrgustikud, ettevõtjad) tagasihoidlikule huvile ja panusele reageerides.

Rollid protsessis jagunesid järgmiselt:

- Võrumaa Arenduskeskus – algataja, kommunikatsiooni korraldaja, kokkukutsuja (erinevatel aegadel Kadri Kangro, Merilyn Viin, Tiina Jaanimägi, Ülle Tillmann)
- OÜ Kasvulava – protsessi toetaja, metoodiline tugi, arutelude läbiviimine, vormistamine (Mai Timmi, Heleriin Jõesalu)

Visuaalselt on 2021. aastal toimunud protsess kokku võetud alloleval joonisel. 2020. aastal toimunud eelkõige ettevalmistavad tegevused.

Joonis 1 Võru maakonna heaolu koostöökava koostamisprotsessi joonis

I Probleemide kaardistus

Perioodil november 2020 - jaanuar 2021 koondasid arenduskeskuse töötajad Kadri Kangro ja Merilyn Viin heaolu valdkonnaga seotud probleeme ja väljakutseid, mis tulenesid, kas riiklikest dokumentidest (arengukavadest, analüüsides) või varasematest aruteludest erinevate sidusrühmadega (KOV-i esindajatega, vabaühendustega, kodanikega jne). Teemasid arutati ja kaardistati ka läbi heaolu valdkonna ümarlaudade. Esimest korda tutvustati koostöökava koostamise protsessi 25. novembril 2020 toimunud ümarlaul ja veelgi täpsemalt juba järgmisel ümarlaul – 6. jaanuaril 2021.

Teemade koondamisel lähtuti [Võru maakonna arengustrateegiast 2035+](#) heaolu valdkonna eesmärkidest ja peamistest tegevussuundadest.

Heaolu valdkonna tegevussuunad on järgmised:

- **Hooliv inimene.** Toetame tugeva piirkonna identiteedi säilimist ja elu austavaid hoiakuid, mis aitavad kasvatada sidusat ühiskonda ning luua iga inimese jaoks kuuluvuse ja vajalikkuse tunnet.
- **Terved valikud.** Väärtustame tervist toetavaid valikuid ja vähendame tervisest tulenevat ebavõrdsust.
- **Võrdsed võimalused.** Arendame avalikku ruumi, teenuseid ja eneseteostuse võimalusi nii, et need arvestavad inimeste eripärasid ning vajadusi ja toetavad erinevate ühiskonnagruppide (noored, eakad, erivajadustega inimesed, lastega pered, üksikvanemad, omaste hooldajad jne) võimetekohast osalemist ühiskonnaelus ja tööhõives.
- **Kogukond kui partner.** Kaasame kogukonna avalike teenuste loomisse ja osutamisse ning anname kogukondadele suurema vabaduse ja vastutuse inimeste heaolu tagamisel.
- **Hooliv omavalitsus.** Sotsiaalhoolekandeline abi kättesaadavuse ja kvaliteedi tagamiseks kogu maakonnas hoolitseva personali olemasolu eest ning säilitame ja/või arendame taristut ning tehnoloogilisi lahendusi.
- **Kättesaadav arstiabi.** Tagatud on kvaliteetsete tervishoiuteenuste kättesaadavus esmatasandi tervisekeskustes, perearstikeskustes ja Lõuna-Eesti Haiglas.
- **Tark juhtimine.** Toetame heaolu valdkonna kiiret arengut ja innovatsiooni.

Teadlikult jäeti kõrvale arstiabi kättesaadavuse teema.

Kaardistus (Lisa 1) saadeti sidusrühmadele – omavalitsuste, asutuste, vabaühenduste esindajatele, ettevõtjatele, aktiivsetele kodanikele, ekspertidele – 28. jaanuaril 2021. Tagasiside esitamise tähtaeg oli 18. veebruar 2021, mida veel ka pikendati märtsikuuni.

Kaardistuse eesmärgiks oli kokku koguda **maakondlikud probleemid/väljakutsed (nn maakondlik dimensioon)**, mis järgmise nelja aasta jooksul vajaksid erilist tähelepanu heaolu valdkonnas ning mille saavutamiseks on oluline erinevate partnerite omavahelise koostöö tugevdamine. Maakondliku dimensiooni ära tundmiseks paluti kaasatutel probleemide hindamisel lähtuda järgmistest põhimõtetest.

- **Üksi ei saa** – Eeldab mitme osapoole koostööd ja ressursside ühendamist (teadmised/oskused, aeg, raha ...)
- **Üksi ei ole mõtet** – Kasu mitmele omavalitusele korraga ehk kasusaajate vajadused ületavad omavalitsuste piirid
- **Üksi ei oska veel** – Vajadus tugevdada koostööd või algatada/ luua arutelu, et kohaneda teadaolevate/ aimatavate suurte muudatustega

Samuti paluti anda märku, milliste teemade juures soovitakse panustada. Töö oli planeeritud jätkuma nn tuumikgruppides, täpsustamaks probleemikirjeldusi ja arutamaks võimalikke lahendusi. Seejärel olid planeeritud koostööpäevad võimalike lahendustega seotud tegevuste ja mõõdikute täpsustamiseks.

Tagasiside kaardistusele jäi tagasihoidlikuks, samuti ka huvi panustada tuumikgruppide töösse. Selleks hetkeks oli selge, et tulenevalt jätkuvast koroonakriisist tuli ära jätta ka varem planeeritud füüsilised kohtumised (tuumikgruppide kohtumised ja koostööpäevad).

II Ekspertide kaasamine

Otsustati kaasata eksperdid, kes aitaksid lähtuvalt oma valdkondlikest teadmistest ja kogemustest (sh ka tulenevalt välisriikide praktikatest, uuringutest jne) sõnastada heaolu valdkonna olulisemad probleemid ja väljakutsed Võrumaal nelja aasta perspektiivis. Tööprotsess nägi ette, et esmalt sõnastavad eksperdid vastavalt ette antud vormile (Lisa 2) olulisemad probleemid, lahendused, vajalikud eeldused ja oodatud tulemused. Seda tehes tuli neil samuti järgida ülalnimetatud maakondliku dimensiooni põhimõtteid. Seejärel toimusid veebipõhised seminarid ekspertide töö tutvustamiseks (loe täpsemalt etapis III).

Eeltööna saadeti ekspertidele kaardistus ja asjakohaste riiklike arengudokumentide põhjal koostatud prioriteetsete teemade kirjeldus. Nii kujunesid ka heaolu koostöökava **fookusteemad**:

- Väärikas vananemine (hiljem nimetati ümber – Tervena vananemine)
- Õppiv inimene elukaarel
- Tervist toetavad valikud
- Hea avalik ruum ja ligipääsetavus
- Tark juhtimine ja sotsiaalne innovatsioon (hiljem nimetati ümber - Tark juhtimine)

Riiklikud arengudokumendid, millele toetuti olid järgmised: Eesti 2035 strateegia, Heaolu arengukava 2016 - 2023, Rahvastiku tervise arengukava 2020 - 2030, Haridusvaldkonna arengukava 2021 - 2035.

Ekspertidena kaasati **Tiina Tambaum** (Tervena vananemine), **Kerli Kõiv** (Õppiv inimene elukaarel), **Taavi Tillmann** (Tervist toetavad valikud), **Jüri Lehtmets** (Hea avalik ruum) ja **Katri-Liis Lepik** (Tark juhtimine).

III Avalikkuse kaasamine ja teemalehed

Ekspertide kirjalikule tööle järgnesid iga fookusvaldkonna kohta eraldi veebiseminarid (kokku 5), mis toimusid ajavahemikus 17. juuni - 21. juuni 2021. Veebiseminaridel said kõik eksperdid tutvustada oma probleemikäsitlust ja lahendusettepanekuid. Osalejad said esitada küsimusi ja teha täiendavaid ettepanekuid.

Ekspertide ettekanded salvestati ja jagati Võrumaa Arenduskeskuse Facebooki lehel eesmärgiga koguda tagasisidet ja ettepanekuid. Ekspertide videoettekanded avalikustati 28. ja 29. juunil. Tagasisidet oodati augustikuu lõpuni.

Võrumaa Arenduskeskuse kodulehele loodi eraldi alamleht – [Koostöökava](#), mis kajastas protsessi jooksvalt ja kus on samuti ettekanded kättesaadavad. Arutati ka selle üle, et tulevikus võiks sellel lehel olla Võru maakonna kodanikele võimalus kommentaaride kirjutamiseks või foorumite algatamiseks, eesmärgiga kaasata neid järjepidevalt heaoluga seotud temade aruteludesse ja ettepanekute tegemisse.

Loodud heaolu koostöökava vormiks valiti teemalehed. Ekspertide tööle ja veebiseminaridel saadud tagasisidele toetudes koostati septembrikuus iga fookusteema kohta **teemaleht** (loe rohkem “Valminud materjalid ja nende võimalikud väljundid”).

IV Heaolu koostöökava tutvustamine

Teemalehti tutvustati kokku viiel kohtumisel, millest kaks toimusid füüsiliselt ja kolm veebipõhiselt.

Kohtumised toimusid

- 19. novembril – kohtumine VAK nõukogu liikmetega, sh kohalike omavalitsuste juhtidega (veebikohtumine)
- 2. detsembril – kohtumine Võru omavalitsuste kultuuritöötajatega (veebikohtumine)
- 3. detsembril – kohtumine Võru omavalitsuste sotsiaaltöötajatega (füüsiline kohtumine)
- 7. detsembril – kohtumine Võru omavalitsuste haridustöötajatega (veebikohtumine)
- 16. detsembril – kohtumine Võru omavalitsuste arendusspetsialistidega (füüsiline kohtumine)

Valminud materjalid ja nende võimalikud väljundid

Koostöökava koostamise protsessi olulisemad väljundid on:

1) **Teemalehed** (Lisa 3) käsitletud teemade lõikes:

- Tervena vananemine
- Õppiv inimene elukaarel
- Tervist toetavad valikud
- Hea avalik ruum ja ligipääsetavus
- Tark juhtimine

Teemalehed on üks olulisemaid protsessi tulemusi kokkuvõttev väljund, mis koondab endas lühidalt ja selgelt struktureerituna ekspertide poolt sõnastatud probleemid/väljakutsed, lahendusettepanekud, olulised eeldused ja oodatavad tulemused. Teemalehtede koostamise üheks eesmärgiks oli ka pakkuda kohalikele omavalitsustele ja valdkonnaga seotud eestvedajatele toetavat alusmaterjali, mille abiga heaolu valdkonnaga seotud teemasid tõstatada ja lahendusettepanekuid arutada. Teemalehed on eraldiseisvalt kasutatavad.

- 2) **Videosalvestused ekspertide ettekannetest**, mis on salvestatud töötubade läbiviimisel ja on järelvaadatavad Võrumaa Arenduskeskuse kodulehel, *Youtube*'i kanalis ja *Facebooki* lehel.
- 3) **Taustamaterjalid iga fookusteema sissejuhatamiseks** (Lisa 4), mis võtavad kokku ekspertide poolt kokku kogutud olulisema statistilise info teema kohta ning sisaldavad väljavõtteid strateegilistest dokumentidest (materjalid saadeti virtuaalsetes töötubades osalejatele enne töötoa toimumist teemale häälestumiseks ja huvi tekitamiseks).
- 4) **Ekspertide struktureeritud ettepanekud teemade lõikes** (Lisa 5). Protsessis kasutati neid peamiselt töödokumentidena ja ekspertide ettepanekute struktureerimiseks. Dokumente ei ole avalikkusega jagatud. Küll aga on need olulised tellijale, kuna selgitavad ettepanekute sisu ja tausta põhjalikumalt kui teemalehed ning on heaks täienduseks videotele.
- 5) **Kaardistus** (Lisa 1), mille kaudu kaardistati protsessi alguses teemasid/probleeme ja mis olid aluseks ekspertide tööle.

Kõik protsessi käigus valminud materjalid on protsessi lahutamatud osad ja täiendavad üksteist. Avalikkusega otseselt jagamiseks ja edasise kava elluviimise otseseks aluseks on ettevalmistatud teemalehed ja ekspertide videoettekanded, mida on oluline jagada ja kasutada heaolu valdkonna teemade tõstatamiseks ning koostöökava esimese etapi tutvustamiseks.

Kokkuvõtted aruteludest

Kokkuvõte annab ülevaate sellest, millised aspektid/lahendused fookusteemadest enim kõnetasid ja milliseid täiendavaid mõtteid tekkis osalejatel, seda eelkõige nii veebiseminaridel ekspertidega kui ka teemalehtede tutvustamisel. Välja on toodud ka üksikud kommentaarid Võrumaa Arenduskeskuse Facebooki lehelt ekspertide ettekannetele. Ülevaade on esitatud fookusteemade ehk teemalehtede kaupa, kasutatud on osalejate tsitaate muutmata kujul mõtete illustreerimiseks. Kuivõrd osalejate arvud ei olnud kohtumistel suured, siis ei apelleerita nendega kõige olulisematele teemadel, vaid pigem iseloomustatakse arutelu, mis fookusteemade ja lahenduste üle kerkis. Ühe või teise teema/pakutud lahenduse mitte esile tulemine ei muuda neid vähem oluliseks. Kokkuvõtted on autorite mõtted, mis ei ole mõeldud teema lõplikuks kokkuvõtteks, vaid pigem suunavad edasisi arutelusid pidama.

- **Teema: Tervist toetavad valikud**

Teema puhul tõstati mitmetes aruteludes liikumisharrastuse ja aktiivse eluhoiaku teema. Seda peeti vajalikuks käsitleda edaspidi selle teema lahutamatu osana.

*“Me keskendume hästi palju, et ei toitu tervislikult. Äkki ei liigu piisavalt?
Lahendusena võiks olla liikumine ka juures, tasakaalustavalt”*

Tervisliku toidu teemal on Võrumaal juba osa olulisi kokkuleppeid olemas, nn mahekokkulepe, ent see puudutab toitlustamist haridusasutustes ja ei muuda veel toidulauda kõigis avalikes asutustes tervislikuks. Mida tähendab “tervislik toitumine” vajab mõtestamist ja teema osas ühiskondliku teadlikkuse suurendamist. Näiteks on kindel, et juurvilja ja puuvilja söömise kõrval on vajalik tähelepanu pöörata ka lihatoitude osakaalu vähendamisele.

“Maakondlikul tasandil tegeleme toiduteemaga mahetoidu perspektiivist – eesmärgiks on, et aastaks 2024 kasutab Võrumaal vähemalt 20% haridusasutustest mahetoorainet. Märgise ideed selles seltskonnas ei ole arutatud. Pigem oleme keskendunud parimate praktikate jagamisele. Märgise peale võiks mõelda koka perspektiivist - näiteks nn staarkokkade esiletõstmise”

Eraldi teemana pöörasid osalejad korduvalt tähelepanu koolis tegutsevatele puhvetele.

*“Tasakaalustatud toidu juures on oluline teema ka koolides tegutsevad puhvetid!
See teema on suur valupunkt!”*

Depressiooni teema on oluline ja vajab kindlasti senisest enam tähelepanu. Siin on vajalik vaadelda ka suitsiidide teemat, mis on viimasel ajal võimendunud väga oluliselt. Selge teekonnakaart, kuidas vaimse tervise hädade puhul abi leida, on täna puudu.

“Hea mõte! Suunata organisatsioone läbima vaimse tervise esmaabi koolitusi ning seda ka kommunikeerima!”

“Depressioonist rääkimist tuleks normaliseerida. Siin peaksime maakonna tasandil seljad kokku panema ja mõtlema koos kommunikatsioonile. Riiklike kampaaniate kodustamine ja võimendamine kohalikul tasandil on hea mõte!”

Suitsetamise teema tekitas palju arutelu, kuna paljudele tundus, et see ei olegi täna enam probleem ega aktuaalne. Eksperdi andmed kinnitavad aga paraku muud. Arutledes jõudsimme ka selleni, et suitsetamise vormid on muutunud ja selle juures tuleb olla kursis muutuvate trendidega (nt veipimine ehk e-sigareti suitsetamine, mokatubaka kasutamine), osata neid märgata ning neile reageerida. Teemalhel käsitletakse suitsetamist kõigis selle vormides, kus tarbitakse nikotiini.

“Suitsuvabade tsoonide loomine on hea mõte - tundub hea lahendus ja ei tohiks kellelegi üle jõu käia”

“Tubakas on väga ohtlik, mokatubakas on poole ohutum ja e-sigaret on kõige vähem ohtlik. Ohtlikud on nad aga kõik, kuigi erinevate ohutasemetega.” (selle teema ekspert – Taavi Tillmann)

Kokkuvõttes kõlas aruteludes nii seda, et me oleme kõigega juba tegelenud, kui ka seda, et kui palju on veel teha! Pealiskaudsel vaatlusel võib tõesti näida, et oleme jõudsa sammu edasi astunud, kuid pikemaegseteks muutusteks ja Võru maakonna tervena elatud aastate näitaja tõstmiseks on selle teema ettepanekutes palju potentsiaali olukorra parandamiseks.

- **Teema: Tervena vananemine**

Aruteludes väärtustati ja toodi välja mitmeid aspekte, kuidas see teema vajab senisest rohkem tähelepanu. Vananeva ühiskonnaga riigina peaksime palju rohkem mõtlema sellele, millist ühiskonnakorraldust soovime ja milline on meie inimressurss. Vanemaealistel on potentsiaali olla aktiivsed, on tänaste juhtide ja valdkondade eestvedajate, kogukondade tarkus seda potentsiaali parimal võimalikul viisil rakendada.

“On ühiskondlikult aktiivseid, aga on ka palju neid, kel puudub huvi elu vastu”

“Õppimine igas elujärgus vajab motiveerimist ja motivatsiooni. Näeme sageli arengukavades peatükki eakate hoolekanne, aga ei näe eakad ja haridus, eakad ja kultuuritegevused, eakad ja vabatahtlik tegevus. Neile sobivad needsamad võimalused!”

“Üksilduse risk on olemas, aga mida me ei kasuta täna ära, on vanemaealiste sädeinimeste oskused ja kogemused, näiteks koolides, lasteaedades”

“Eakaid võiks kaasata rohkem koolitajatena. Nemad saaksidki edasi anda Võrumaale iseloomulikke teadmisi ja oskusi – näiteks suitsuliha küpsetamine saunas”

Palju tähelepanu köitis ettepanek töötada välja maakonna uus statistiline näitaja – elaniku subjektiivne vanus. Tekkis küsimus, et mis asi see on.

“Mul on raske aru saada, et kuidas saame teha subjektiivse vanuse pealt mingisugust statistikat/prognoose.”

“Prognoose ei saagi, kuid peaksime tegevustes sellest lähtuma. Kui 70. aastane inimene tunneb ennast nagu 30-aastane, siis pakume talle hoopis teistsuguseid teenuseid. Ehk siis pakume seda, mida ta vajab, mitte mida meie arvame, et ta vajada võiks.” (selle teema ekspert – Tiina Tambaum)

“Selle näitaja väljatöötamine aitab ka teemakohaste andmete/statistika kasutamist paremini eesmärgistada/hoogustada. Sellekohane kommunikatsioon on ka targa valitsemise vaatenurgast oluline”

Sellise näitaja väljatöötamine võiks ühelt poolt kaasa aidata paremale arusaamisele sellest, et millist toetust (teenuseid/algatusi, ühiskondlikku debatti) vanemaealised vajavad ja teiselt poolt, kuidas neid ühiskondlikku ellu aktiivselt rakendada.

Asjakohasemate meetode väljatöötamisele aitaks kaasa ka niinimetatud põlvkondadevaheliste nõukogude moodustamine volikogude juurde.

“KOVide juurde loodud nõukogud, kus nii noored kui ka seeniorid saavad nii-öelda kontrollida planeeritud tegevuste sobivust erinevate sihtrühmadega ja teha enda ettepanekuid, on väga hea. Huvitav, kas selline nõukogu mõnes KOVis juba ka tegutseb?”

“Kui me ei vii noori kurssi vanemate inimeste mõtteviisiga, siis ei saa nendest noortest 30 aasta pärast meie häid toetajaid ja hooldajaid”

Teemalehtede tutvustamisel selgus, et selline nõukogu on asunud tegutsema Võru linnas. Selle praktika analüüsimisele tasuks edasiste tegevuste planeerimisel kindlasti tähelepanu pöörata ja eduloo puhul seda ka teistes omavalitsustes rakendada.

“Ma teeksin omalt poolt ettepaneku mõelda seenioride spetsialisti ametikoha loomisele KOVis (nii nagu on noorsootöötaja). Üks ülesandeid oleks kaardistada ja hoida sidet (kasvõi kord aastas) kõigiga, kes jõudnud vanaduspensioniiikka. Aga ka tutvustada võimalusi, kaasata kogukonna tegevustesse jne. Ikka selleks, et pikendada inimese 3. eluetappi”
(kommentaar läbi Facebooki lehe eksperdi ettekande)

Sotsiaaltöötajatega arutelus tõstatus teravalt abivajaja kõiki vajadusi katva hooldusteenuse ja toetavate (ennetatavate) vahendite õigeaegne kättesaadavus ja kõrge kvaliteet nii kodus kui hooldusasutuses. Oldi skeptilised maakonnaüleste ja niinimetatud mobiilsete lahenduste (mobiilsed hooldajad) osas, kuivõrd maakond on liiga suur. Kurdeti spetsialistide puudust. Samas tõdeti, et praktikad kohalikes omavalitsustes on erinevad ja üksteiselt oleks õppida.

See annab alust arvata, et teatud praktikaid võiks saada ühtlustada ja ressursid ühendada.

Kokkuvõtvalt, see on teema, mis vajaks senisest enam tähelepanu ja koordineeritud lähenemist. Vajalik on mõtteviisi muutus, mis valmistaks meid paremini ette eluks vananevas ühiskonnas ja vananevas Euroopas.

- **Teema: Tark juhtimine**

Selle teema puhul on Võru maakonnas loodud head eeldused ellukutsunud Vunki mano! loometalgute ja koostöölepingu näol Tallinna Ülikooliga. Need on kaks olulist instrumenti, mis targal kasutamisel aitavad kaasa selle teema puhul tõstatatud probleemide käsitlemisele, leevendamisele.

Hea arutelukultuuri loomise puhul tõstasid osalejad küsimuse – kas me oleme avatud arutelukultuuriks üldse valmis? Ja see küsimus on igati õigustatud. Avatud arutelud, rohkete inimeste kaasärääkimine pikendab alati protsesse ja paneb probleemidele sügavamalt otsa vaatame. Küsimus on selles, kas me seda alati tahame.

“Muutuste juhtimise oskus peab olema alustala”

“Oleks suurepärase, kui me jõuaks sellisele koostööle omavalitsuste vahel, kus keegi teeb midagi uut ja uuenduslikku ja seda levitatakse üle maakonna. Julgustaks teisi omavalitsusi ka uuenduslikult lähenema!”

Lisaks tõstas ka küsimus kaasamisega seotud inim- ja ajaressurssist. Panustama kipuvad ikka ühed ja samad inimesed, kel lõpuks napib aega ja energiat. Alati ei ole ka selge, et kas panustatud aeg ja energia end ära tasus ning millisele lõpptulemusele kaasa aidati.

“Kes on aktiivsed, on mitmel pool aktiivsed. Sama ametnik võib olla samuti veel mitmes MTÜs aktiivne.”

“Mul on kahju ajast ja muudest ressurssidest, mida me dubleerime. Ilmselt ma ootan liiga kiiresti targa juhtimise häid vilju. Kahju on nii KOV inimestest kui KOV inimeste ressursside kasutamisest. Saab paremini kasutada”

“Virtuaalse platvormi teema. Kuidas arutelu algatada ja üleval hoida ... // ... Platvormi idee Vunki mano! juurde liita – et probleemide arutelu oleks üleval ja et füüsilise ruumi arutelud võimenduksid veel virtuaalselt ka”

Maakonnaülese juhtimisstruktuuri vajalikkusest tõstas teemana omavalitsusjuhtide arutelul. Leiti, et selle teemaga on vaja kasvõi arutelude tasandil edasi minna, kaasaegne, terve maakonna suuruse juhtimismudeli väljatöötamine läbi erinevate valdkondade. Sellega on seotud ka vajadus pöörata rohkem tähelepanu ka regulaarsele avalike teenustega rahulolu hindamisele.

“Ilma tagasisidestamata on väga raske saada ülevaadet. Andmete visualiseerimine tekitab küsimusi juurde”

Eraldi teemana jäi kõlama veel ka kodanike teadlikkuse suurendamine (riigi/kohaliku omavalitsuse) valitsemisest ja andmete kasutamine ning visualiseerimine.

“Mulle meeldiks, kui kodanikuna saaksin vaadata, kuidas minu makstud maksud jagunevad - ehk millele raha kulub. Selline visualiseerimine aitaks paremini mõista. Samuti võiks ka KOVi ja riigieelarve vahelised seosed nähtavamaks muuta”

“Ka see KOV eelarve teema vajab selgitamist. Miks just sellised prioriteedid jne – see kindlasti väärrib edasi arendamist. Täna ei aduta, mis täpselt toimub ja mis tehakse”

Kokkuvõttes on oluline tõdeda, et aeg, kus kaasamist sai teha vaid linnukese pärast, on möödas. Samas, aeg, kus samaaegselt on käimas maakonnas mitmeid dokumentide uuendamisi ja arengute kavandamisi ja kaasatakse samaaegselt suhteliselt samu inimesi, ei ole ka enam tõhus. On oluline mõtestada ümber see, millal meil on päriselt vaja laiapõhjalise arutelu sisendit ja millisel viisil seda kõige mõistlikum koguda oleks.

- **Teema: Õppiv inimene elukaarel**

Hariduse mõtestamine üle elukaare vajab veel juurutamist. Aruteludest kumas hästi läbi see, et elukaareülesus on oluline, samas liiga palju selget vaadet, mida teha oleks vaja, ei olnud. Ent seda ei saa jätta juhuse hooleks. Omavalitsuste ja maakonna tasandil on vaja tõsta selles osas teadlikkust ja kujundada elukestva õppe hoiakuid.

“Õppimine on elustiil”

“30+ inimesi on vaja harima hakata, mis on tulevikutöö oskused ja millele keskenduda. Nooremad teavad, selles 30+ vanuses mitte”

Veel tunti muret selle üle, et mitteformaalse õppimise väärtustamine ja arvestamine formaalses hariduses on veel kauge teema ja sinna on pikk maa minna. Ka erinevates valdkondades mõistetakse õppimist erinevalt ja üsna sageli ei märgata piisavalt erinevaid õpikeskkondi ja võimalusi.

“Täiskasvanuõppe võimalusi ei tunta ei noorsootöös, sotsiaaltöös ega mujal. Mitteformaalse õppe võimalusi ei võeta tööriistadena! Siin peavad omavahelised siduspunktid tekkima”

“Hea mõte! Õppimise kohta teha sarnaselt kultuurilehele ülevaade (ühte kohta kantakse info kokku toimuvatest õpiüritustest ja Võrumaa Arenduskeskus vormib selle ühtseks tervikuks)”

Arutelus kultuurivaldkonna töötajatega ilmnas, et kultuuritegevust otseselt haridusega ei seostata, kuigi väga tihti on selles olemas mitteformaalse õppe elemendid.

Arutelus sotsiaaltöötajatega oli tunda, et spetsialistide nappus ja suur töökoormus on viinud olukorrani, kus on keeruline näha oma rolli ja seost haridusvaldkonnaga. Kõlama jäi mõte, et see, mis puudutab hariduslikku erivajadust olgu haridusvaldkonna spetsialistide pärusmaal. Ometigi on haridus- ja sotsiaalvaldkond tihedalt seotud just seeläbi, et mida madalam on inimese haridustase või keerulisem ligipääs õppimisvõimalustele, seda suurem on tõenäosus, et ta vajab ka rohkem sotsiaalabi. Mida negatiivsem on inimese õpihoiak, seda keerulisem on teda õppesse saada. Samas aga päästavad just paremad teadmised ja oskused inimest kehvemast sotsiaal-majanduslikust olukorrast.

Õppimisvõimaluste kaardistamise ja märkamise juures tähtsustasid ka füüsilised tingimused, mis ei ole vähem olulised.

“Õpikeskkondade loomisel, peame silmas pidama ka hajaasustusega piirkondi. Peame mõtlema, kuidas inimesed kohale jõuavad.”

“Õppimiseks peavad olema eeldused. Kiire internetiga on ikka veel probleeme!”

Eraldi teemana tõstasid veel ka tunnustamine – nn märgiste väljatöötamine.

“ANDRAS annab välja tunnustamise märgist. Maakonnatasandil aga oma märgise väljatöötamine ei ole paha mõte”

“Ettepanek promoda rohkem üleriiklikku tunnustamist! Selle raames toimub ju ka maakondade parimate esiletõstmine: õppija, koolitaja, õppijaõpitegu ja õppijasõbralik tööandja” (kommentaar läbi Facebooki lehe eksperdi ettekandele)

Mitmed arutelukohad asetuvad ka õpetajate valdkonda. Näiteks mõte õpetajate roteerumisest ja koolidevahetusest õpetajatele. Tegevus, mida saab korraldada maakonnas ja mis annab mitmekülgset vaadet sellest, milline on organisatsioonikultuur erinevates koolides ja kuidas toimib näiteks õpetajate omavaheline koostöö.

Kokkuvõttes on vaja rohkem valdkondadevahelist koostööd (haridus, kultuur ja sotsiaal) ja hariduse funktsiooni mõtestamist inimese igas eluetapis. Ja veelgi täpsemalt hariduse ja kultuuri ning hariduse ja sotsiaalabi omavaheliste seoste sügavamalt mõtestamist. Elukestev õpe kui mõtteviis vajab veel juurutamist! Puudu ei olegi alati võimalustest, vaid nende märkamisest. Koordineeritum kommunikatsioon saaks olla abiks nii valdkondade vahelise koostöö suurendamisel kui ka positiivsete õpihoikaute kujundamisel.

- **Teema: Hea avalik ruum ja ligipääsetavus**

Osalejaid kõnetas avaliku ruumi teema, kuid tajuda oli ka segadust selles osas, et millal täpselt on nende ülesanne või kohustus tegeleda oma töörollis universaalse disainiga. Küsimusi tekitaski, et mida tähendab universaalne/kaasav disain.

Üllatuslikult mõjus seegi, kui vähe on tegelikult vaja sageli teha, et füüsiline ruum vastaks vajadustele. Ka ürituste korraldajad vajavad selles osas tuge (sh kogukonnad, vabatahtlikud

korraldajad). On suureks abiks, kui need elemendid, mis erivajadustega inimestele vajalikud on, on võimalikult universaalselt läbi mõeldud ja kirjeldatud.

“Lihtsad lahendused, mida kõik saavad ära teha! Näiteks märgistus avalikus ruumis (kus on ligipääsetav teekond), et trepi kõrval on ka viide, kust ratastooliga üles minna. Palju aitab juba see, kui info on olemas ja kättesaadav”

“Hea mõte! Kaaluda märgise juurutamist, mida kuulutuste, ürituste juurde paigutada ja mis julgustaks erivajadustega inimesi osalema!”

“Mind üllatas, et on väga vähe vaja. Käsipuud ei maksa mitte tuhkagi, aga võivad abistada väga oluliselt.”

“Sündmuse korraldajat aitab kui on universaalselt need asjad läbi mõeldud. Tartu 2024 kultuuripealinna raames on tehtud juhend jätkusuutlikkuse tagamise kohta. On tehtud ettepanek, et koostada selline ka ligipääsetavuse osas”

Seoses erivajaduste teemaga tõstati veel arutelu vajadusest harida lapsi ja noori. Ühelt poolt, et kuidas õpetada last abistama abivajajat ja teiselt poolt empaatilise suhtumise kujundamine. Arutati osaleja näidet lasteaiast, kus rühmas on erivajadusega laps ja teistel lastel tekib õigustatult küsimusi tema käitumise osas. (Kuidas teistele lastele tema käitumist selgitada ja õpetada teisi lapsi erivajadusi aktsepteerima ja nendega toime tulema?).

“Erivajadusega laps lasteaias. Lihtsalt tekkis mõte, et mul oli sama kogemus lasteaias, kus ühes rühmas ei suudetud sellise lapsega kuidagi toime tulla, aga järgmises rühmas oli olemas õpetaja, kes oli tulnud tööle Urvaste koolist. Tema kogemus oli selgitustöö osas hindamatu väärtusega.”

Leiti ka, et erivajadustega inimeste suurem kaasamine, on kultuurivaldkonnal suur potentsiaal.

Kokkuvõttes on avalik ruum täna kohandatud muidugi seaduste järgi. Aga kas sellest piisab? Tähelepanu vajavad hoiakud ja suhtumine, ka need väikesed kokkulepped ja sammuke seadustest/kaldteedest enam, inimlik lähenemine ja vaade, mis julgustab ka erivajadustega inimesi osalema. Teema vajab rohkem ühiskondlikku debatti ja koos mõtestamist.

Läbivate teemadena tõstati veel järgmised mõtted:

- heaolu valdkonna arendamiseks on kohalikesse omavalitsustesse vaja vastavat ametikohta – sotsiaaltöötajad tajuvad, et see roll on suuresti nendele pandud, kuid senine suur töökoormus takistab selle rolli võtmist;
- välja pakutud lahendused on väga head, meil oleks aga vaja täpsemat analüüsi selles osas, et mida tänane kohaliku omavalitsuse tulubaas võimaldab ellu viia.

Tähelepanekud protsessist ja ettepanekud koostöökava rakendamiseks 2022 kuni 2026

Järgnevalt on toodud välja olulisemad tähelepanekud protsessist ja tehtud ettepanekud edasisteks tegevusteks koostöökava elluviimiseks.

- Kogu protsessi vältel oli Võrumaa Arenduskeskuse üks roll kutsuda kaasa osalejaid omavalitsustest ja muudest sidusrühmadest. Kokkuvõttes võime tõdeda, et erinevatel asjaoludel ei olnud aktiivsus kaasaraäkimisel kuigi suur, iseäranis tagasihoidlikuks jäi kohalike omavalitsuste spetsialistide panus. Võimalike põhjustena võib spekuloida koroonalukorrast tingitud piirangute ja töötubade kehva ajastuse üle; koostöökava tagasisidestamine jäi suvisesse aega; teemad on liiga kõrgelennulised ja nendega ei osata enda tegevust seostada jne. Protsessi kavandades pidasime küll silmas, et kaasaraäkimise võimalusi oleks, ent need ei tähendaks liialt lisakoormust ja mahukaid arutelupäevi.
- Osalemise madalast aktiivsusest tulenevalt otsustati meetodikat mõnevõrra muuta ja kaasata protsessi valdkondlikud eksperdid, kellel on muuhulgas ülevaade rahvusvahelistest praktikatest ja uuenduslik vaade. Eksperte omakorda köitis võimalus panustada ettepanekutega just maakondlikule tasandile ja võtta luubi alla koostöös tehtavad võimalikud tegevused/algatused/kokkulepped. Kokkuvõttes võib öelda, et ootus uuendusliku vaate osas sai hästi täidetud.
- Võrgustikukohtumistel läbi viidud arutelud 2021. aasta novembris ja detsembris olid mitmetahulised ja näitasid seda, et erinevad spetsialistid vaatavad teemasid küllaltki oma valdkonnakeskselt ja valdkondade ülestest sildade nägemine/ehitamine on võõras mõtteviis. Arutelude loomine ja tekitamine oli etteantud aja raames (üldjuhul 45 minutit) küllaltki keeruline. Samuti ei olnud omavalitsuste eksperdid valmis/huivitatud panustama teemade käsitlemisse eeltöö kaudu (küsitlus, kus neile olid kättesaadavad kõik materjalid ja võimalus hinnata probleemide aktuaalsust üldiselt ning enda ametikohast lähtuvalt panustamise vajadust). Sellest tulenevalt ei käsitlenud käesolev dokument ka küsitluse tulemusi, kuna vastanuid ei olnud piisavalt, et sellest märkimisväärseid järeldusi teha.

Ettepanekud ja soovitused koostöökava edasiseks elluviimiseks

Teemade edasisel arendamisel on oluline silmas pidada, et pakutud lahendused ei ole elluviimises olulist rolli mängivate erinevate valdkondade (haridus, kultuur, sotsiaal jne) eestvedajate/spetsialistide/ametnike jaoks veel omaseks saanud. Täna on tegemist väljastpoolt tehtud ettepanekutega, mille peamine eesmärk on inspireerida, tekitada mõtteid, julgustada uuenduslikumalt mõtlema, valdkondi ühendama. Tegevuste tasand vajab kindlasti edaspidist mõtestamist elluvijate poolt ja põhjalike arutelude korraldamist probleemide mõistmiseks ja mõtestamiseks, samuti sildade ehitamist valdkondade vahel olevate probleemide mõistmiseks ja lahendamiseks. Fookusteemad ja lahendusettepanekud, mis on

koostöökava läbi tõstatatud, on avatud kohandustele. Need on arutelu tekitamiseks ja olulistele probleemkohtadele tähelepanu tõmbamiseks.

Meie ettepanek on järgneva nelja aasta jooksul valida igaks aastaks olulisemad fookusteemad/probleemid ja hoida neid kogu kalendriaasta jooksul teadlikult fookuses. Aasta fookusteemade puhul pakume välja järgmised küsimused, mis aasta alguses Võrumaa Arenduskeskuse tegevuskava koostamisel läbi mõelda:

- 1) **Kuidas seda teemat kommu­ni­keeritakse?** Kuna paljude teemade puhul on teadlikkuse tõstmine üks olulisemaid tööriistu, siis tuleks nende teemade puhul kommunikatsiooni teadlikult tööriistana kasutada. Siin näiteks võiks kasutada julgelt **statistikat illustreerival viisil sotsiaalmeedias jagamiseks**, et teemale tähelepanu pöörata (näiteks suitsetamise probleemi puhul, kus selgus, et paljud ei taju seda probleemina). Samuti jagada ja/või tellida **ekspertide samateemalisi artikleid**, mis teemat käsitlevad, jagada **rahvusvahelisi näiteid ja kogemusi** (juhul kui Võrumaa Arenduskeskuse töötajad leiavad põnevaid materjale, kuulevad rahvusvahelistel konverentsidel midagi teemakohast vmt).
- 2) **Kuidas võrgustikutöös teemasid käsitletakse?** Teemad vajavad põhjalikumat arutelu ja tähelepanu. Heaks arutelu ärgitamise kohaks on omavalitsuste spetsialistide võrgustikukohtumised (haridus, kultuur, sotsiaaltöö, arendustöö spetsialistidega). Näiteks on võimalik võrgustikutöö kaudu **võimendada kommunikatsiooni sõnumeid, tekitada sügavamat arusaama probleemidest ja võtta teadlik fookus mingi probleemi sügavamaks uurimiseks ning vaatlemiseks**. Hea mõte on vähemalt esimesel aastal valida **fookusteema/probleem**, millega antud võrgustik soovib süvendatult aasta jooksul tegeleda, **ühiselt osalejatega**.
- 3) **Milliseid sündmusi, tegevusi selle teema edendamiseks ette võetakse?** Milliseid võimalusi on selleks Võrumaa Arenduskeskuse poolt juba elluviidavate tegevuste raames (projektide tegevused, mida seostada koostöökavaga; võrgustikes kerkinud ettepanekud ja tähelepanekud; Võrumaa Arenduskeskuse enda soovitused ja mõtted tegevuste osas).
- 4) **Kuidas aasta lõppedes teema kokku võetakse ja tulemusi/edasimineku­id hinnatakse? Kuidas valitakse järgmiste aastate fookusteemad?**

Võrumaa Arenduskeskuse kodulehel soovitame koostöökava alamlehel välja arendada kommentaaride kirjutamise või foorumite algatamise funktsioonid, nii et saaksite heaoluga seotud teemade arutellu võimalikult palju kodanikke kaasata.

Edaspidi soovitame fookusteemade tõstatamisel kaardistada, millised lahendusettepanekud on rakendatavad olemasolevate ja milliste osas on vaja leida täiendavat ressursi. Seeläbi on võimalik koostada ka konkreetsem tegevuskava.

Olenemata erinevate osapoolte tagasihoidlikkusest soovitame jätkata kööstöövormide katsetamist (nt nagu regulaarsed heaolu valdkonna ümarlauad), et toetada arutelu, ühtlustada heaolu valdkonna arendamiseks vajalikke teadmisi ja oskusi ning suurendada koostööst mõttelaadi.